

Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár,
Újvidéki Egyetem
Szabadkai Közgazdasági Kar

A szerb–magyar határ két oldalán lévő területek és lakosok közötti kapcsolatok esélye és gyakorlata

Bevezető

Az országhatáron átívelő kapcsolatok egyik legkifejezettebb mutatója a társadalmi integrációt segítő társadalmi mobilitás. A szerb–magyar határ két oldalán elterülő térség jelenlegi szolgáltatási struktúrája ugyan nem elégséges a komplex társadalmi kapcsolattartásra. Mindkét államnak és határ menti térségnek érdemes megtervezni azokat a beavatkozási területeket, amellyel javíthatnak az itt élők és ingázók helyzetén. A periféria helyzet kiküszöbölése, a társadalmi felzárkóztatás, a foglalkoztatottság növelése mindkét állam érdeke, ezért támogatni kell a helyi szociális, munkaerő-képzési és egészségügyi szolgáltatások modernizációját, a munkaerőpiacok összehangolását, valamint az infrastrukturális fejlesztést. A határ menti kapcsolatok ösztönözésében főleg a kistérségek és települések tudnak közvetlenül segíteni. Szükség van arra, hogy a határ két oldalán lévő szereplők tervszerűen, összehangoltan tevékenykedjenek, megismerjék egymás igényeit és nyitottabbá váljanak a koordinált együttműködési programokban.

Az eddigi kutatások¹ alapján világossá vált, hogy melyek a prioritások:

- (1) Többfunkciós közösségi terek kialakítása, együttműködések alapuló mikro térségi, humán szolgáltató központok létrehozása;
- (2) A társadalmi integráció alapjainak megteremtése az oktatásban – know how transfer és a művelődés terén;

¹ Lásd a Regionális Tudományi Társaság kutatásereedményeit (2011). Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

- (3) A közösségfejlesztés határon átnyúló lehetőségeinek kialakítása, kibővítése az állami és a civil szférában egyaránt.

1. A határtérség és az, ami összetart vagy elválaszt

Magyarország, a délről érkezők érdeklődési körébe az egykori Jugoszlávia széthullása idején kerül. 1988 és 1999 között Magyarországra 155 105 menekülő érkezett (Tóth Pál, 2001). A menekültek kb. 30%-a magyar nemzetiségű volt. Az 1991 és 1993 közti időszakot legtöbb migrációkutató az értelmiségiek távozásának időszakaként, a cégalapítás, tőkekimenekítés éveiként jellemzi, továbbá a középiskolát végzett munkások és tanulók indulnak útra ebben az időszakban (Tóth Pál, 1997 és Gábrity Molnár, 2001.).

A délszláv háború után a két ország között újra megindult az intézményi kapcsolatok fejlődése. Számos korábbi közösségi, vállalkozási kapcsolatot újítottak fel, mint például, a vajdasági városok partner/testvér települési rendezvényei a magyarországi településekkel. Szinte nincs olyan nagyobb település, amelynek nincs magyarországi testvértelepülése (főleg a Dél-alföldi régióban). A vajdasági települések számára ez az európai kapcsolatokat jelentik, amelyek főleg a kultúra, a sport, a turizmus területén fejlődtek tovább. Újabban beindultak az intézményesített gazdasági kapcsolatok is, elsősorban a megyei és a körzeti kamarák együttműködésével, a vegyes kamarák létrehozásával. A Vajdaság Tartomány és Dél-alföld régiókapcsolatában megnyilvánuló jelenségek között érdemes követni: a határon átívelő lakosságmozgást, az intézményes nemzetközi együttműködési programokat, a civil és vállalkozói kezdeményezések sikereit.

A háborús években – főleg a vajdasági fiataloknak – egy perspektivikusabb és nyugodtabb életkörülményeket, jobb tanulási feltételeket biztosító Magyarország attraktívvá vált (Tóth Pál, 2001, Gábrity Molnár, 2001, Fábri, 2008, Fercsik, 2008, L. Rédei, 2009). A felsőoktatás területén Szeged térformáló szerepe vált egyre szembetűnőbbé (Pál, 2003), sőt újszerű határon átívelő migrációs mozgások és együttműködések jelennek meg (Gábrity Molnár, 2008a és 2008b). Magyarország egyik legjelentősebb szerepe a vajdasági (magyar) fiatalok *oktatásában* nyilvánul meg. 1988 és 1994 között (Tóth Pál, 1997) az összes Magyarországon tanuló külföldi 10,3%-a jugoszláviai magyar volt. Az 1999/2000-res tanévben Magyarországon 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista tanult (Gábrity Molnár, 2001.). 2010-ben magyar felsőoktatási intézményekben 1385 szerbiai állampolgárságú hallgató tanult. A nappali tagozatos hallgatók száma 1009. Alapképzésen

905, mesterképzésen 84, osztatlan képzésen 97, szakirányú képzésen 29, doktori képzésen 40 hallgató tanult, míg 230 hallgató egyéb képzési formában vett részt (felsőfokú szakképzés, főiskolai képzés, stb.). A külföldi állampolgárságú hallgatók 7,6%-át tették ki a szerbiai származású magyar hallgatók, főleg a Délvidék, Tisza-mente, többségében magyar lakta községeiből. A Szülőföldön, az Újvidéki Egyetemen (állami karokon és főiskolákon) összesen 3152 hallgató tanult. Tehát a mintegy 4 500–4700 fős teljes magyar hallgatói kontingens 30–35%-a tanul Magyarországon (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Magyarország, 2011, APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina-Srbija)².

Az vajdasági egyetemisták migrációs motivációit empirikus kutatáselemzések eredményeként T. Mirnics (2001) így összegezte: elsődleges ok az anyanyelven való tanulás (a vajdasági magyar tanulók elégtelen szerb nyelv tudása), magasabb képzési színvonal, de nem utolsó sorban az otthoni rossz életkörülmények. Legtöbb eddig elvégzett tanulmány erről a jelenségről ekképpen nyilatkozik:

A vajdasági magyar fiatalok „új lehetőséget kapnak a sorstól a külföldön való tanulásal”, új „emberbarát közegben”, ahol „ők csak külföldiek”, Magyarországot „ajándékba”, „ideiglenes élőhelyükül kapják”, és „nem választják”. Azt az országot, ahol az egyetem után „több a lehetőség”, akár „másik, haladó nyugati kultúrába történő továbblépésre is”, megismerve a „dolgok normális, demokratikus menetét”, azzal a tudattal ugyan, hogy a tanulmányok befejezése után „a határon túli magyar fiatalnak kívánatos vagy kötelező a szülőföldre való visszatérés” (T. Mirnics, 2001). Vágyak szintjén marad ugyanakkor a szerbiai fiatalok tanulási, továbbképzési, szakmai előrehaladása, munkába állása Szerbiában (Gábrity Molnár, 2007). Ahhoz, hogy visszatérjenek a szülőföldjükre szükségesnek tartják Szerbia „demokratikus fejlődését”, a „tolerancia”, „nyitottság”, „normális életkörülmények”, a „munka és megfelelő egzisztenciális lehetőségek” megnyilvánulását (T. Mirnics, 2001). Szerbiából becslések szerint minden második egyetemista fiatal menne Európába, vagy „a fejlett világba”! Általános megállapításként: két évtizede a fiatalság zöme arra vár, hogy *diplomázzon és emigráljon*. (Szügyi–Takács, 2012)

2007-2010 között a Szegedi Tudományegyetem karaira mintegy 300 hallgató nyert felvételt. A jelentkezés ennek legtöbb a többszöröse. 2010-ben 927 tanuló felvételizett és 293 tanuló nyert felvételt (Educatio Kht. 2011). A felvettek tudományterületek rangsorában első helyen a

² Lásd a Regionális Tudományi Társaság kutatáseredményeit (2011). Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

bölcsész szakok (21,5%), majd a természettudományi szakok (16,4%), informatika (8,2%), orvos-és egészségtudomány (20,1%) és társadalomtudományok (13,3%) állnak. A tanulók tudatosan választanak a Szerbiában magyar nyelven *rendelkezésre nem álló képzési lehetőségek* közül. A vajdasági magyarok a vizsgált határrégióban (Szeged-Szabadka) majdnem fele-fele arányban tanulnak otthon és Magyarországon (az elsőéves hallgatók statisztikáit elemezve): 30% Magyarországon (Szeged, Budapest, Pécs, Debrecen), 50 % Hazai állami karokon, részben magyar nyelven (Szabadka–Újvidék), 20% Szabadka környéki magánkarokon.³

A potenciális migrációs veszteség a vajdasági magyarok esetében nagy, ugyanis az országhatár dinamikus tanulási célú mozgást, majd később a munkavállaláskor pedig emigrációs csatornát jelent. Az emigrációból származó regionális veszteségek között az *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűeket* említem, amely következményeképp a térség *erőtlensége, fejlődési lehetőségeinek hiánya* jelenik meg. A szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese. A *tudományos és kutatói gárda újratermelésének, az intellektuális tőke szétszóródásának, a profilok pótolhatatlanságának* problémáját keményen megérik a vajdasági magyarok is (Gábrity Molnár, 2006).

2. Teendők a határon átívelő felsőoktatás és tudományszervezés terén

A szerb-magyar határrégióban elégtelen a határon átívelő intézményesen (oktatói és kutatói státusban) szervezett hálózati kapcsolattartás. A koordinált tevékenységre irányuló intézménykapcsolatok szükségessége ugyan látható, de kivitelezhetősége homályban van; a stratégiai megfontolások gyakran keverednek a személyes, rövidtávú konkrét tervekkel, feladatokkal. Ezért támogatandó a határokon átívelő, kutatói és felsőoktatási intézmények hálózatos tevékenysége közös projektumok, konferenciák és kiadványok révén. Ehhez fontos, hogy a vajdasági tudós elit megfogalmazza a saját *tudásalapú regionális fejlesztési* elképzeléseit, meghatározza a megvalósításhoz szükséges legfontosabb teendőket, prioritásokat, körvonalazza a realizáláshoz szükséges *forrásstruktúrát* (szerbiai, magyarországi és uniós csatornák). A feladatmegoldás sarkpontjai:

³ Összehasonlító elemzések: KSH Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Köztársasági Statisztikai Hivatal (Belgrád) (Republički zavod za statistiku Beograd) 2011.

- Szükséges egy átlátható oktatásügyi és kutatási regionális helyzetkép, átjárható szervezettségi szint kialakítása, valamint a térség (a határ mindkét oldalán) egyetemi káderállományának (tanszékek és hallgatói önkormányzatok) a hatékony ösztönzése.
- Fontos a magyarországi, szerbiai és a vajdasági állami szervek és a politikum hathatós támogatása az intézmények együttműködésében, miközben a konkrét felsőoktatási és kutatóintézmények autonóm együttműködési tevékenységet folytathatnak.
- Kellenek a célirányos Európai Unió és magyarországi és szerbiai alapítványok és intézmények forrásaiból eredő támogatások is.

A magyar-szerb határ menti *intézményfejlesztés* terén hathatós *nemzetközi kapcsolatok fejlesztése* is létrejöhet, amihez szükség van kistérségi kutatói stratégiákra, a közösen meghatározott prioritást élvező témákban (közlekedési infrastruktúrafejlesztés, környezetvédelem, turizmus, tehetséggondozás, káderutánpótlás, élelmiszertechnológia stb.) Ehhez közös pályázati forrásokat is biztosítanának egy közösen működtetett projektmenedzseri iroda segítségével, biztosítva az intézményhálózatok folyamatos kommunikációját. *A vállalkozói és a szakemberi mobilitás és cirkuláció mellett fontos lenne a regionális gazdasági és szakmai információcsere.* Így kidolgozhatók az *összehangolt beruházási, gazdálkodási és kutatási projektek.*

3. A szerb–magyar határtérségre vonatkozó, a társadalmi integráció szemszögéből készült SWOT elemzés⁴

ERŐSSÉGEK

- Jelentős humán erőforrással és foglalkoztatási potenciállal rendelkező városi központok találhatóak a térségben.
- Az ellátórendszerek szakmai háttértámogatása jó.
- A szociálisan elkötelezett önkormányzatok száma növekvőben van. A szociális, gyermekgondozási és családi támogatások, valamint a fogyatékos emberek esélyegyenlőségének biztosítása tekintetében a létrejötték a szolgáltatások szervezeti keretei.

⁴ Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu

- A térség prominensei körében elismert a társadalmi integrációs partnerség fontossága, sőt a civil szervezetek szerepvállalási aktivitása nagy.
- A nagyobb városi művelődési, kulturális központok lehetőséget nyújtanak a lakosság számára a közösségi életre.
- Újabban a két ország intézményei, civil szférája és lakossága között emelkedik a kapcsolatfejlesztések fontosságának a tudata.

GYENGESEGEK

- A periférikus térség városhiányos körzetei komplex (természeti–társadalmi–gazdasági) problémákkal küszködnek.
- Alacsony szintű a gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság – különösen a szerbiai határ menti térségben.
- A térségen belül jelentősek a munkaerő-piaci egyenlőtlenségek (város-vidék dichotómia mindkét oldalon). Nincs összehangolt munkaerő-gazdálkodás.
- Mindkét országban a népességet az idősödés és az elvándorlás jellemzi.
- Sokakat érint a mélyszegénység és a kirekesztődés.
- A minőségi szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésnek nagyok a területi egyenlőtlenségei.
- A lakosság viszonylag alacsony része fér hozzá a világháléhoz.
- Egyes településeken alacsony a műveltségi és iskolázottsági szint.

LEHETŐSÉGEK

- A know how transfer számos együttműködési lehetősége jelent az átképzési programok adaptációjában, a felnőttképzés és a közösségfejlesztés terén.
- A nemzetközi kapcsolatok jó alapot jelenthetnek a határon is átnyúló munkavállalás alternatív időbeosztású formáinak kibővítésére és szabályozására
- A térség legfőbb társadalmi problémái hasonlóak, így ezek közös kezelése, határon átnyúló térségi programok indítása költséghatékonyabbak lehetnek, mint az országhatárokon belüli intézkedések.
- A jelenlévő civil és egyházi szervezetek szerepének, feladatátvállalásának megerősítése segítheti a közösségfejlesztést, a társadalmi kohéziót, illetve hozzájárulhat a szociális szektor hatékonyságához.

- A szociális szolgáltatások elérése az info-kommunikációs technológiák elterjedésével javulhat. Az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának bővítése a falusi és elzárt településeknek felzárkózási esélyt jelenthet.

VESZÉLYEK

- A kedvezőtlen demográfiai folyamatok állandósulásával hosszabb távon csökken a munkaképes korú népesség aránya és száma. A képzetesebb munkaerő elvándorlása akadályozhatja a felzárkóztatást
- A meghatározott szakképzettségekre irányuló munkaerő-kereslet és szakképzetlen munkaerő-kínálat közötti eltérés egyre erőteljesebb lehet.
- A munkanélküliség állandósulása a fiatalabb generációk körében is tartós munkanélküliséghez vezethet.
- A munkaerőpiaci inaktivitás és a társadalmi kirekesztettség állandóvá válhat.
- A városok és falvak közötti infrastrukturális és szolgáltatásbeli különbségek növekedésével a társadalmi egyenlőtlenségek és szegregálódási folyamatok kiéleződnek – a kirekesztettek száma nő.
- Az ellátórendszerek hiányosságainak begyűrűzése és az intézményi, tárgyi feltételek további romlása visszahat a lakosság egészségi állapotára, negatívan befolyásolva az élet minőségét.

5. Következtetések

1. A gazdasági beruházások, a szolgáltatások, az infrastruktúra közös fejlesztése és az oktatástámogatás közös eleme a *feltörési lehetőségeknek* az országhatár menti kistérségekben. Át kell gondolni a gazdasági (vállalkozói, kereskedelmi, szállítási), pénzügyi, de a kulturális és az oktatási *intézmények régióban működő hálózatát*, kikerülve ezzel az átfedéseket, párhuzamos tevékenységek létesítését.

2. A határon átnyúló regionális intézmények támogatásakor közös térségérdekek definiálása kerülhet előtérbe, miközben a „közös csónakban evezünk” tudata is kifejleszthető. Mialatt *a versenyképességre* fókuszálunk, előnyös volna, ha a határon átívelő kapcsolatfejlesztésben kihasználható lenne a térség *bejáródott magyar–magyar és újraindított magyar–szerb* érdekeltségű intézményei közötti is a regionális együttműködések gyakorlata, finanszírozása.

3. Szükségesek a munkaerő–fluktuáció és a szakmakínálat megtervezéséhez a *határon átívelő magyar-magyar és magyar-szerb párbeszéd* kezdeményezése a továbbképzés és az oktatási rendszerekben, a Foglalkoztatásügyi Hivatalok képviselőivel, továbbá a munkaadókkal. A cél, a széleskörű szakoktatás, flexibilis gyakorlatias átképzési programokkal, a határon átjáró szakemberek cseréje, ami enyhítené a munkanélküliség leküzdését.

4. Szükséges több közös *EU-s pályázatkövető munkacsoport működtetése*, esetleg regionális központi szervvel, amely a technikai előkészítéstől kezdve a lobbiiig menedzselni tudja a hálózati együttműködésen alapuló nemzetközi projekteket.

5. Mivel a térség jelenlegi – társadalmi integrációt segítő – szolgáltatási struktúrája nem elégséges a komplex problémák (egészségi ellátás, szegénység, társadalmi kirekesztés) feloldására, ezért mindkét államnak, érdemes újragondolnia azokat a beavatkozási területeket, amellyel javíthatnak az itt élők helyzetén. A társadalmi felzárkóztatás és a foglalkoztatottság növelése mindkét állam érdeke, melynek érdekében támogatni kell a helyi szociális és egészségügyi szolgáltatások kibővítését, modernizációját, a munkaerőpiacok összehangolását, valamint az érintett intézmények infrastrukturális fejlesztését.

6. A szerb–magyar határtérségbeli *kapcsolatfejlesztési prioritások* megfogalmazásakor előtérbe kerülhetnek a következő elemek:

- Kooperáció és hozzáférés javítás; a határ menti térségben megvalósítható munkaerőpiaci együttműködési lehetőségek feltárása – fontos a munkavállalók tájékoztatására
- Többfunkciós közösségi terek kialakítása, együttműködések alapuló mikrotérségi, humán szolgáltató központok létrehozása (határon átívelő migrációs hálózatok, információs és egyéb szolgáltató központok)
- A társadalmi integráció alapjainak megteremtése, az oktatás- nevelési képzési metódusok átadása a szerbiai településeknek – know how transfer
- A leszakadó társadalmi rétegek integrációjának elősegítése az új „tisztá” technológiák segítségével; A családbarát szolgáltatások fejlesztése a halmozottan hátrányos helyzetű és a sajátos nevelési igényű gyerekek szegregációjának csökkentésére.
- A közösségfejlesztés határon átnyúló lehetőségeinek kialakítása, kibővítése (ifjúsági programok, művelődési események) az EU támogatásokra számítva.

Felhasznált irodalom

- Fábri I., 2008. Kik tanulnak tovább?. In Fábri Gy. (eds.) Felvételi. Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht., Budapest, pp. 91-100.
- Fercsik R., 2008. Szülőföldről a hazába – és vissza?. In Szarka L. and Kötél E. (eds.) Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 124-138.
- Gábrity Molnár I., 2001. A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) Fészekhagyó vajdaságiak. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 115-161.
- Gábrity Molnár I., 2006. Migrációs folyamatok. In Gábrity Molnár I. és Ricz A. (eds.) Kistérségek életerege – Délvidéki fejlesztési lehetőségek. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, pp. 69-72.
- Gábrity Molnár I., 2007. Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In Mandel K. and Csata Zs. (eds.) Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát medencében. Apáczai Közalapítvány: http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarojelentes.pdf pp. 132-172. (Downloaded: 15.02.2008.)
- Gábrity Molnár I., 2008a. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. Közép-Európai Közlemények.vol.1. n°2, pp 74-85.
- Gábrity Molnár I., 2008b. A szerbiai emigráció fél évszázada. Határtalan határok jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő. Forrás: <http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> (Downloaded: 15.11.2009.)
- Gábrity Molnár I., 2008c. Oktatásunk láttelepe. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka.
- L. Rédei M., 2009. A tanulmányi célú mozgás. Reg-Info Kft. Budapest.
- Magyarország–Szerbia a határon átnyúló együttműködési program – IPA. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation. Forrás: www.innoaxis.hu, www.innoaxis.eu
- Pál Á., 2003. Dél-Alföldi határvidékek. A magyar–szerb–román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata. PTE TKFI, SZTE JGYTF, Bornus Nyomda, Pécs.
- Statisztikai adatbázis: Educatio Kht. Budapest, Magyarország, 2011.
- Statisztikai adatbázis: KSH Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország. 2011.

Statisztikai adatbázis: Republički zavod za statistiku, Srbija, 2011.

Szügyi É., Takács Z., 2012. Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében. In *The Central European Journal of Regional Development and Tourism (CEJRDT)*; ISSN 1821-2506, (online published <http://www.rtt.org.rs/hu>)

T. Mirnics Zs., 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In *Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) Fészekhagyó vajdaságiak.* Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 162-204.

Tóth Pál P., 2001. Jugoszláviából Magyarországra. In *Gábrity Molnár I. és Mirnics Zs. (eds.) Fészekhagyó vajdaságiak.* Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 251-269.